

De onzin van hervonden herinneringen.

Recensie van:

Richard J. McNally

Remembering Trauma

Harvard University Press

Door Willem van der Does Mare di Libri (boekenbijlage bij MARE, 19 februari 2004)

Aan het eind van de 19e eeuw experimenteerde Sigmund Freud met het idee dat verdrongen herinneringen aan seksueel misbruik de oorzaak waren van psychiatrische stoornissen. De resultaten van de daaruit voortvloeiende kathartische therapie waren echter desastreuus. Bertha Pappenheim - 'Anna O' – beëindigde haar therapie met een morfineverslaving in een Zwitsers sanatorium. Ondanks deze uitkomst publiceerden Breuer en Freud deze behandeling als de eerste triomf van emotionele katharsis via hypnose. Een nieuwe theorie was echter welkom voor Freud, niet alleen vanwege de mislukking, maar ook om zijn prioriteit en intellectuele onafhankelijkheid van Breuer te kunnen claimen (Dufresne, 2003). Ging het bij Anna O. om het bewust maken en verwerken van vrij recente voorvallen, korte tijd later kwam Freud tot het inzicht dat de werkelijke oorzaak van de ellende nog veel vroeger gezocht moest worden, namelijk 'premature seksuele ervaringen' in de vroegste jeugd. Dit staat bekend als de verleidingstheorie. Het feit dat zijn patiëntes geen herinnering hadden aan dergelijke ervaringen was geen probleem. In hypnose-achtige sessies werden de herinneringen beetje bij beetje onttrokken – ondanks grote weerstand van de patiënte. Weer later kwam Freud tot de conclusie dat het toch niet ging om herinneringen, maar om verdrongen *fantasieën* over seksuele verleiding – Oedipuscomplex, penisnijd, castratie-angst: de klassieke psychoanalyse was geboren. Ongeveer 100 jaar nadat Freud de verleidingstheorie had ingeruild voor de psychoanalyse - verdrongen fantasieën in plaats van herinneringen - werd de omgekeerde beweging gemaakt. Opnieuw werd verdrongen seksueel misbruik gezien als oorzaak van psychische stoornissen. De resultaten waren al even desastreuus als een eeuw eerder. Hoe heeft het zo ver kunnen komen?

In de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw begon een lange periode van sterke dominantie van de psychoanalyse in de Amerikaanse psychiatrie af te lopen. In 1984 publiceerde Jeffrey Masson, op dat moment directeur van de Freud Archives, een boek waarin hij beweerde dat Freud de verleidingstheorie had opgegeven om politieke redenen, ten koste van zijn patienten. Freud wist dat de ervaringen van zijn patientes over seksueel misbruik in de vroege jeugd reëel waren, maar hij zou het Weense establishment niet langer hebben durven trotseren. Masson's bewering is onzin – de werkelijke reden voor het verlaten van de verleidingstheorie was een gebrek aan therapeutisch succes. Masson's boek markeert echter het begin van een pijnlijke periode in de psychiatrie waarin overijverige therapeuten grote schade hebben aangericht door bevooroordeeld en met gebruikmaking van suggestieve methoden op zoek te gaan naar verborgen herinneringen aan seksueel misbruik. Verdringing of dissociatie waren de veronderstelde mechanismen die jonge kinderen beschermen tegen de overweldigende ervaring van incest. De prijs van de bescherming was echter pathologische dissociatie – afsplitsing van complete persoonlijkheden. Op het hoogtepunt van de multiple persoonlijkheidsstoornis-epidemie werden casus gepresenteerd met tientallen persoonlijkheden, werden nietsvermoedende ouders voor de rechter gesleept, en

groeide het geloof in ondergrondse Satanische sektes en verkrachtingen en hersenspoelingen aan boord van ruimteschepen. Het is moeilijk voorstelbaar dat iemand ooit deze onzin geloofd heeft, maar het is nog maar een paar jaar geleden. In 1995 bleek uit een enquête onder Britse psychologen dat 40% van hen 'recovered memory work' deed in therapie. De Verenigde Staten en Nederland delen een twijfelachtige reputatie als voortrekkers van deze beweging. Echter, niet onvermeld mag blijven dat in beide landen ook het verzet tegen deze ideeën en praktijken zeer heftig is geweest. De arme Freud is intussen de gebeten hond aan beide zijden van het debat. De ene kant verwijt hem dat hij ooit de verleidingstheorie heeft laten varen, de andere partij dat hij met zijn theorie over verdringing de inspirator is geweest voor de 'recovered memory' beweging. Maar veel medelijden met Freud hoeven we niet te hebben – psychoanalyse heeft vooruitgang in de psychologie en psychiatrie lang genoeg geblokkeerd.

Er is veel ellende voortgekomen uit de recovered memory polarisatie, maar ook iets goeds, namelijk veel onderzoek en dus een sterke toename van kennis over de werking van het geheugen aan traumatische ervaringen. Deze kennis is nu op toegankelijke manier samengevat door Richard McNally, hoogleraar psychologie aan Harvard University. Het boek behandelt psychologisch trauma en het geheugen vanuit vrijwel elk gezichtspunt – de referentielijst beslaat bijna 100 pagina's. Het boek is breder dan de titel suggereert; het gaat niet alleen over het recovered memory debat, maar behandelt bijvoorbeeld ook in extenso het verschijnsel posttraumatische stressstoornis, van de biologische tot en met de sociologische aspecten. Het is een knappe prestatie dat het boek een uitstekend naslagwerk is, een deugdelijke wetenschappelijke analyse, en een ook voor geïnteresseerde leken toegankelijk relaas over de historie, context en zin en onzin van een belangrijke recente episode in de psychiatrie.

De conclusies staan al op pagina 2, en luiden: mensen herinneren zich traumatische gebeurtenissen juist heel goed, hoewel niet altijd alle details; soms denken mensen gedurende lange perioden niet aan vervelende gebeurtenissen, om er later weer aan herinnerd te worden, maar dat geldt zelden voor traumatische ervaringen; er is geen reden om een speciaal mechanisme, zoals verdringing of dissociatie, te veronderstellen als verklaring voor het niet denken aan vervelende ervaringen. In de rest van het boek worden met een fileermes alle claims van partijen in het debat ontleed.

Eind januari 2004 is ook in Nederland, relatief geruisloos, het einde van de "geheugenoorlog" bezegeld met het rapport 'Omstreden herinneringen' van de Gezondheidsraad. De commissie die dit rapport heeft geschreven, had twee opdrachten. De eerste was antwoord te geven op de vraag of het mogelijk is dat mensen "zeer traumatische herinneringen verdringen en dat die later via therapie weer naar boven komen". De tweede opdracht was een mening te geven over "fictieve herinneringen die, bijvoorbeeld onder invloed van therapie, de cliënt de overtuiging geven dat gebeurtenissen werkelijk hebben plaatsgevonden". Het antwoord van de commissie op de eerste vraag komt er kort samengevat op neer dat herinneringen aan traumatische gebeurtenissen gewoonlijk sterk zijn, maar ook geheel of gedeeltelijk ontoegankelijk kunnen worden. Op de tweede vraag luidt het antwoord dat een suggestieve werkwijze tijdens therapie een duidelijk risico vormt voor het ontstaan van fictieve herinneringen. Het rapport is zeer duidelijk over de juridische status van hervonden herinneringen: onbruikbaar.

De conclusies van McNally en de Gezondheidsraad stemmen in hoge mate overeen, maar er lijken toch wat accentverschillen te zijn. Met name lijkt de Gezondheidsraad het vergeten van seksueel misbruik iets minder onwaarschijnlijk te vinden dan McNally. In een interview

met NRC Handelsblad (27 januari) zegt de commissievoorzitter dat, tegen de intuïtie in, is vastgesteld dat het vergeten van seksueel misbruik mogelijk is. De verklaring wordt echter niet gezocht in verdringing, maar in obstructie van de geheugenfunctie door overmatige angst en stress. De veilige context van therapie zou het ophalen van herinneringen vergemakkelijken. McNally's analyse laat echter zien dat hoe ernstiger het trauma, hoe minder waarschijnlijk het is dat iemand er langere tijd niet aan denkt. Er blijft weinig over van de claims over recovered memories nadat McNally er met zijn fileermes doorheen is gegaan, maar voor de cases die wel geloofwaardig zijn geldt dat de herinneringen niet geleidelijk tijdens therapie terugkwamen, maar plotseling, bijvoorbeeld naar aanleiding van een voorval.

De Gezondheidsraad acht het van het grootste belang dat opleidingen de implicaties van het moderne geheugenonderzoek incorporeren – couldn't agree more. Remembering Trauma is hiervoor een belangrijk boek. Het kan afwisselend gelezen worden met bewondering, verwondering, afgrijzen en amusement. Het belang van het boek ligt niet alleen in de inhoud, maar ook in de vorm. Het illustreert niet alleen het failliet van de zoektocht naar universele verklaringen voor psychopathologie, maar ook een van de manieren waarop wel vooruitgang kan worden geboekt: de toepassing van experimentele methoden uit de cognitieve psychologie.